

... OCH DÄRIFRÅN TILL EN AVRÄTTNINGSPLATS

KLOCKAN 2 en regnig oktober-natt 1945 väcktes f. majoren, f. ministerpresidenten m m Vidkun Quisling i sin fängelsecell. Han fördes till borggården vid Akershus. Han hade ett sista möte, med Oslos polismästare, två läkare, en präst och tio gevärsskyttar. En halvtimme senare var han död.

Bland anständigt folk hör det till god ton och äkta övertygelse att med avsky taga avstånd från dödsstraffet. Just därför är det intressant att fundera på vad det kunde finnas för goda skäl att avliva Quisling. Arkebuseringen kunde enligt vår tids sätt att se inte "vara till förbättring". Ej heller kunde den vara nödvändig för förhindrande av fortsatt brottslighet. Som allmänt avskräckande faktor mot landsförrädare torde straffet ha en försurbar effekt: sådana räknar med att vinna. Till detta kommer - en i och för sig ömtålig fråga - att det som lades Quisling till last så här på något avstånd ej gärna i och för sig kunde förskylla det yttersta straffet. Ingen historiker lär nu tro att Quisling hade någon avgörande roll vid Tysklands anfall på Norge den 9 april 1940. Ingen tror att hans ömkliga nazistorganisation i nämnvärd mån kunde sabotera den norska försvarskampen.

Varför då döda honom, när han var uppenbart ofarlig?

FÖRMODLIGEN finns det inte många kriminalpolitiska problem som kan uppväcka så intensiva känslor som dödsstraffet; följaktligen inget som debatteras med så delvis besynnerliga argument.

I vårt land förekommer, noga besett, ingen debatt i saken. Den mekanism som Stig Strömholm träffande har kallat elitensursörjer för detta: en politiker, filosof, jurist eller journalist som skulle antyda lämpligheten av att feja den endast en gång nyttjade

Dödsstraffet är något som väcker starka känslor hos alla som debatterar det - för Sveriges del avslutades den debatten 1974, då riksdagen avskaffade dödsstraffet i Sverige. I "Överheten och svärdet" går Ivar Seth igenom debatten och de politiska turerna kring dödsstraffet under 1800-tal och tidigt 1900-tal.

Av LEIF CARLSSON

giljotinen skulle oförtövat sättas i gapstocken.

För Sveriges del avslutades den seriösa debatten 1974, då riksdagen antog den grundlagsregel som kort och klart säger att "dödsstraff får icke förekomma" (RF 2:4).

Vägen dit var lång, rikligen försedd med krok och stötestenar. Den skildras i ett fascinerande arbete av fil dr Ivar Seth: *Överheten och svärdet* (utg. Stig Jägerskiöld, Rättshist. Bibliotek). Pennan föll ur författarens hand 1977; manuskriptet har kompletterats av Jägerskiöld och Alvar Nelsson. Väsentligen handlar boken om debatten och de politiska turerna under 1800-talet och tidigt 1900-tal - den sista avrättningen ägde rum 1910.

EN SAK av särskilt intresse - för en eller annan läsare möjligen överraskande - är kristendomens betydelse i sammanhanget. Från vår egen tid är det välkänt att kyrkor och kristna grupper, ej minst i Förenta Staterna, spelat en betydande roll i kampen mot dödsstraffet. Ej så förr, hos oss, tvärtom. I det förkristna germanska samhället var dödsstraffet sållsynt: för liv och lem bötades med, just böter, inte med liv. Hela det synsätt - föga förstätt - som låg bakom denna rättskultur tedde sig för kristen blick cyniskt och krass: liv för liv vore den enda riktiga tariffen för människovärdet.

Att genomdriva detta tog sin tid, men efter reformationen var processen klar: Guds lag skulle i viktiga mål också vara Sveriges.

En konsekvens var, som påpekades i Uppsala på 1600-talet, att ymnig tillgång gemligen funnes på livdömda och rätta, användbara för undervisning i medicin.

Ännu i 1734 års lag stadgas dödsstraff för sextioåtta olika brott.

I grova drag kan man säga att upplysningsstud och liberalism i sin kamp mot dödsstraffet gick fram på flera tåter - att på sikt helt avveckla det, att inskränka det område där det kunde tillgripas, att genom benådning (sådan den var) inskränka antalet exekutioner, och att i förekommande fall göra dessa så lite barbariska som möjligt. Intet preliminärt avhugande av händer, intet offentligt spektakel, hellre en relativt rask och snygg giljotin än en bila förd av en mästerman som till äventyrs styrkt sig med drycker inför sin allvarliga förrättning.

HUVUDLINJEN I 1800-talets många utredningar och riksdagsdebatter skulle ha varit att dödsstraffet skulle bort, när nämligen tiden vore mogen - och gång på gång kom något i vägen, t ex ett ovanligt smetigt och pinsamt mord. Länge fanns dock även den föreställningen att dödsstraffet, långt ifrån att vara ett dessvärre nödvändigt ont, fastmer vore det adekvata av Gud själv fördrade korrektivet mot vissa särskilt upprörande illgärningar.

Som nämnts forgtick det legala avlivandet till 1910. Den debatt och utveckling som ledde till att plägseden förbjöds även för det fall att riket är i krig skildras som

antytts i ett särskilt avsnitt av Alvar Nelsson.

NÄR MAN LÄGGER IHOP denna lärda bok om liv och död är det naturligt att tänka igenom några av de argument som i tusen år anförts för eller emot.

Det bästa jag stött på av den senare sorten är en paragraf i de aldrigt tillämpade tillämpningsbestämmelserna om dödsstraff i Brottsbalken som innebär att man inte får döda en kvinna som är havande innan hon efter barnsörd i skälig mån återvunnit hälsa och krafter. Många blir så tankfulla inför detta citat.

Ett av de sämre argumenten, kanske det allra vanligaste, är att dödsstraffet i lätt insedd mening är irreparabelt. Om han var oskyldig...?

Felet med detta sätt att resonera är att resonören liksom lady Macbeth råkar bedyra för mycket. Kan man taga miste när man dömer till döden kan man givetvis fara vilse också om man dömer till livstids fängelse. En sådan dom kan återbrytas - men kan man ge den oskyldigt dömda tillbaka den hustru som lämnat honom, eller det barn som gått överstyrt under hans ätta är bakom galler och mur? Eller dessa ätta är av hans eget enda liv?

En av många besynnerligheter i dödsstraffsdebatten är att alla tycks vara överens om att det egentligen inte gör särskilt ont. Stig Strömholm har berättat att man redan i senantik tid i det

Vidkun Quisling då han mottager sin dödsdom i september 1945.

romerska riket eller vad som fanns kvar därav av pietet mot kristendomen och kyrka slutade upp med att använda korsfästelse när någon av lägre samhällsklass måste avstraffas så att det syntes och hördes. Läs de orden en gång till.

I VÅRA DAGAR är vi känsligare än så. Även spanjorerna trodde intill helt nyligen att strypningen med den berömda garotten var rask och human. Hemingway hade

någon att han skall avlivas inom två veckor, *it concentrates his mind wonderfully*.

Allt straff skall vara till förbättring, hette det i en äldre, mer optimistisk tid. Från kristen synpunkt stod detta på intet sätt i strid mot rep eller bila: tvärtom vore det en medmänsklig plikt att hjälpa särskilt förhärdat subjekt att i tid bereda sig för mötet med den yttersta domaren. Så sett var det helt rimligt när den engelske katoliken Evelyn Waugh hävdade att i vår moraliskt upplösta tid dödsstraffet alls ej borde avvecklas, utan fastmer göras obligatorisk.

Så logiska är vi i stort sett inte. Kanske finns det dock några mindre extravaganta skäl för dödsstraffet? (Till missförståndets förebyggande: jag önskar inte dödsstraffets införande, och missförståndet kommer ej att undgås.)

Anständigt folk emellan betraktas detta straff som kriminalpolitikens kärnvapen *the supreme deterrent*. Som det lär ha hetat i Texas: man hänger inte hästjuvar för att de har stulit hästar utan för att hästar inte skall bli stulna.

En svårighet med detta resonemang är att vi inte själva vill tillämpa det konsekvent. Säkert skulle bilstölder och lägenhetsinbrott i någon mån kunna nedbringas genom hängningar (gärna kvalificerade), men så vill vi inte ha det. Kärnvapen är inte läta att använda, soldater emellan.

När det gäller vad de rättslärde kallar allmänprevention, skyddet mot hästjuvar, är dödsstraffet tydligen nästan ineffektivt. Där emot är det uppenbart effektivt i det enskilda fallet, för att förhindra återfall i brott; men det är bara att säga godnatt tyxskafi.

Det finns oenlighet i sitt pittoresk - ej på fullt allvar menat - argument som framförts av den norske rättsociologen Aubert med adress till uppsalensare. Det går ut på att enligt den hårdkokta

juridiska Uppsalaskolan spelar det inte så stor roll *hur* man dömer - det viktiga är att man dömer, och att den dömande instansen har en obestridd prestige. Dödsstraffet är unikt på det sättet att överheten där går utöver den hemlighetsfulla gränsen mellan denna världen och den hinsides - och vad kan ge ett justitieråd större prestige?

TILL SLUT står en enda fråga kvar: Blir någonting bättre med mästerns hjälp?

Desvärre är svaret förmodligen ja, mot all konvention. På ett filosofiskt seminarium kan man driva den tesen att en värld utan Leif Carlsson eller Anders Petter Lundström eller SS-chefen Heinrich Himmler är en långt bättre värld än en som ännu är utrustad med dessa herrar.

I ett föruftigt samtal mellan medmänskior kan man förstå att den som funnit sin lille son fastspädd på ett bord inför ögonen p sin våldtagna hustru är föga intresserad av besökstider, permissioner och TV på rummet. Det vore en katastrof om han tog saken i egna händer. Bättre då, trots allt, om hästar faller eller salvan knallar i ordnade former.

Blir något därav bättre? Ja, tyvärr.

MEN VARFÖR, som sagt, skjuta Quisling? En lärld och human vän, som vet mer än någon i dessa ting, gav mig svaret:

"Du måste förstå att man tyckte att man måste skjuta Quisling för att kunna skjuta några som verkligen var skurkar."

Leif Carlsson

Leif Carlsson är medarbetare i Sveriges Kultur-redaktion.

Gronskan Dagbladet 2016-86

105161